

je naprotiv zaokupiti impersonalnost, višeznačnost, zagonetnost što su je strašila nosila u svojem čovjekolikom obličju.

U tekstu o cvjtnim sagovima (W. Unseld, *Sakramenat i patchwork*) prikazan je običaj slaganja takvih kompozicija u katoličkom mjestu Hirrlingen. Velike cvjetne slike s raznolikim prikazima, porukama i simbolima slažu se na otvorenom, na tlu pred procesijskim oltarima prigodom Tijelova. Komponiranje cjeline od mnoštva cvjetova i latica iskazuje jedinstvo stanovnika općine, a kratkotrajnost, propadljivost ovih sagova, smatra autor, potiče na razmišljanje o prolaznom i vječnom.

Istraživanju tetoviranja posvetili su se R. Lahtz i R. P. Weisshaar, istaknuvši pionirske zasluge A. Spamera na tom području, koji je između dva rata time započeo zapravo proučavanje alternativne umjetnosti. Kao i tada, i danas se tetoviraju ponajviše mornari, vojnici, umjetnici, omladina, asocijalne osobe, i to pojedinci nošeni stanovitim romantičnim stavom prema sebi i drugim, jer teže naglašavanju svojih osjećaja i uvjerenja. Bez obzira na prirodu tetoviranog motiva ili simbola, on se uvijek nekome obraća i time postaje nosilac komunikacije. U vrijeme istraživanja, 1985, autori su bili opazili novu popularnost tetoviranja, novi "val" koji je stigao iz SAD.

Ovi i drugi oblici narodne umjetnosti izrazi su slobode pojedinca, odnosno njegove težnje da tu slobodu uvijek iznova potvrđuje. U visokorazvijenim i visokociviliziranim društvima to je ne samo moguće, već i dobrodošlo, jer takvim obavezujućim sustavima valja usvajati individualizaciju kao prirodnu potrebu. Spomenuti vidovi stvaralaštva primjeri su dakle "iskoračenja iz regularnosti svakodnevice" (H. Bausinger, predgovor), a kreativnošću i komunikativnošću neporecivo potvrđuju svoju životnost. Tübingenški zbornik manje je ambicioniran oko (novih) generalizirajućih spoznaja, no utoliko aktualnije prikazuje fenomene, provocirajući time nesumnjivo daljnja tumačenja.

Andrej ŽMEGAČ

Knjiga *Tetovirani Staljin* autora Kovács Ákosa i Sztrés Erzsébet neobična je i zanimljiva. Nastala je kao rezultat spoznaje (posljednjih godina osobito među folkloristima i povjesničarima) da se mentalitet i svijest ljudi ne upoznaje samo preko službeno kodificiranih povijesnih izvora, kao što su arhivski spisi, dokumenti, statistički podaci i slično, već da se krug izvora informacija, na osnovi kojeg se može stvoriti realni opis prošlosti i sadašnjosti, širi i na djela književne, filmske i likovne umjetnosti, ali i na područje tzv. masovnih fenomena. Tako autori u uvodnom izlaganju napominju, da kada bi budući povjesničari, recimo kroz tridesetak godina, željeli saznati kakve su u Mađarskoj krajem osamdesetih godina prevladavale stvarne društvene i političke ambicije, svakako bi svoju pažnju morali, pored ostalog, usmjeriti na sadržaj parola što su ih demonstranti na svojim transparentima nosili ispred parlamenta, te na sadržaj grafita i bedževa... i sasvim bi sigurno dobili vjerniju predodžbu nego da su se o ljudskim željama, životima i bojaznima informirali iščitavajući samo tekstove s parola nošenih i isticanih prilikom prvomajskih svečanosti.

No, kamo svrstati ovu knjigu? Da li u kulturnu antropologiju ili možda dokumentalistiku, pitaju se i sami autori! Jedno je sigurno: ta "nova vrsta" stvaralaštva spada u domenu narodne umjetnosti (népművészet) i urbanog folklor, iako se po mnogočemu razlikuje od onih tradicionalnih oblika seoske kulture koji pripadaju folklornom stvaralaštvu. Za ilustraciju autori navode primjer istraživanja nadgrobnih spomenika na grobljima, te kao pandan tome - istraživanja spomen-obilježja žrtvama automobilskih nesreća postavljenim uz ceste.

No, da bi čitatelji otklonili ili bar riješili neke od dilema, pogledajmo, kako je ova knjiga uopće nastala. Kovács Ákos i Sztrés Erzsébet započeli su istraživanje o tetoviranju u Mađarskoj početkom osamdesetih godina, inspirirani člankom u jednom domaćem medicinskom časopisu, u kojem su naišli na indikativan podatak da je prilikom sistematskih liječničkih pregleda, krajem pedesetih godina, na svakom desetom, radno

Ákos Kovács & Erzsébet Sztrés, *Tetovált Sztálin, Szovjet elitéltek tetoválásai és karikatúrái*, Népszava Kiadó Vállalat Ságvári Nyomdájában, Szeged 1989, 244 str.

sposobnom mađarskom državljaninu, pronađena istetovirana slika. Vrlo su brzo uvidjeli da ovaj arhaičan običaj ne treba posmatrati s aspekta devijantnog ponašanja pripadnika marginalnih socijalnih grupa, već da je široko rasprostranjen u različitim društvenim slojevima, te da se u skladu s tim treba i suočiti s ovim fenomenom. Građu za svoje istraživanje autori su skupljali među rudarima, vojnicima, na plažama, zatim u arhivima ministarstva unutrašnjih poslova, te u zatvorima, uz opasku, da je tzv. "zatvorski život" svijet za sebe, i da predstavlja pravu istraživačku riznicu koju etnološka znanost još nije otvorila. U zatvorima su pregledali više od tisuću ljudi, te prilikom kasnije komparativne analize ustanovili da su motivi tetoviranja među zatvorenicima slični onima koji su zabilježeni kod osamnaestogodišnjih regruta. To su najčešće lična imena i prezimena, datumi rođenja, sirene, probodena srca... i slično.

Neposredno nakon završetka prve faze istraživanja, gotovo slučajno su došli u vezu s umirovljenim kriminalistom iz Lenjingrada Dancingom Sergejevičem Baldajevim, koji se već više od tri desetljeća bavi istraživanjem tetoviranja sovjetskih zatvorenika. Budući da su Kovács A. i Sztrés E. željeli proširiti geografski prostor svoga istraživanja o tetoviranju na cjelokupnu srednju i južnu Evropu, ponudili su mu da u knjizi objave i njegovu građu, na što je Baldajev pristao.

Međutim, tokom zajedničkog rada i mnogobrojnih razgovora, koji su trajali u periodu od decembra 1987. do oktobra 1988. g. došlo je do postepenog proširivanja teme: više nije bilo riječi samo o motivima tetoviranja i neobičnom svijetu zatvorenika i sovjetskom zatvorskom folkloru, nego i o cijeloj svirepoj epohi staljinizma, koju je Baldajev, zajedno sa svojom porodicom i sam neposredno proživio i promatrao.

Znamo da u povijesnom istraživanju poneko pitanje uvijek ostane bez odgovora jer nema pisanih dokumenata. Ali, ne samo zato jer su uništeni ili nedostupni, nego zato što nikada nisu ni postojali, zato što je režim brižljivo nastojao da iza sebe ne ostavi tragove ili znakove koji bi ga kasnijim generacijama odali. Ali, srećom postoje izvori koji se ne daju uništiti - tako npr. ni jedan društveni sistem ne može zabraniti vic, koji brzo i s puno senzibiliteta reagira na svaku društvenu promjenu. Tetoviranja i karikature (u ovom slučaju sovjetskih zatvorenika) te specifična ostvarenja koja je Baldajev desetljećima skupljao, u ovoj su knjizi tretirani kao povijesni dokumenti koji iskreno iskazuju ljudska osjećanja, želje i strahovanja.

Moramo reći da su i sami autori bili u dilemi koji bi termin bio najpodesniji za ovu vrstu folklor. "Zatvorski folklor" (börtönfolklor) nije najsretniji, jer, s jedne strane, to i nisu bile tradicionalne zatvorske institucije (zatvori, tamnice, kaznionice) nego i logori, kao i logori za prisilni rad. S druge strane, stvaraoci tog folklor - zatvorenici, bili su ljudi koji niti su bili kriminalci niti su počinili bilo kakvo krivično djelo. Bili su naprosto žrtve staljinističkog bezakonja. Možda je, za ovu priliku, kažu autori, najadekvatniji termin "logorski folklor" (lágérfolklor) ili još bolje - "zatvorsko-logorski folklor" (börtönlágérfolklor).

Autori također ističu mogućnost - sasvim opravdanog - pojavljivanja prigovora (možda i sablazni od strane oficijelne politike) da se preveliko značenje pridaje ovim crtežima i tekstovima - bolnim, grotesknim i svirepim. Ali, dodaju oni, takvo je bilo i vrijeme u kojem su nastali i protiv kojega su protestirali. Ovu knjigu treba, dakle, shvatiti kao doprinos oslobađanju od trauma i duševnih stresova prouzrokovanih staljinizmom.

Želja je autora da se ovakva istraživanja nastave i da dobiju interdisciplinarni karakter. Za početak spominju mogućnost uključivanja u istraživanje politologa i povjesničara.

Kako knjiga ipak najbolje govori sama za sebe, pogledajmo kakva je njena struktura i sadržaj: pored uvodnog izlaganja na početku se nalazi poema Vladimira Visockog "Tetovirani Staljin". Nakon toga slijedi opširan intervju s Baldajevim pomoću kojeg čitatelj dobiva uvid u hijerarhiju sovjetskog "podzemnog svijeta" i u stroga pravila koja reguliraju čin tetoviranja. Baldajev govori i o tome, kako se tetoviranje vrši u skladu s rangom zatvorenika, te se na osnovi toga može izraditi sistematizacija (grupiranje) motiva pomoću koje se dekodiraju sve važne informacije o zatvoreniku. Motivi tetoviranja (oko tisuću) grupirani su po tematskim blokovima, njih ukupno dvadeset i šest, a tematski spektar je zaista širokog dijapazona: od povijesnih, muzičkih, sportskih, religioznih ili horoskopskih tema, do pornografskih, antisocijalnih, raznih skraćenica itd. Objavljene su i pedeset i dvije karikature koje je kopirao sam Baldajev. Na kraju knjige nalazi se kraća

studija Szilágyi Akosa "Ruski podzemni svijet u Sovjetskom Savezu", zatim bilješke s iscrpnim objašnjenjima i rječnik žargonskih izraza.

Šteta je, da kao prilog knjizi ne postoji sažetak na nekom od svjetskih jezika, jer mađarski je jezik ipak dostupan samo užem čitateljskom krugu.

Jadranka GRBIĆ

Kulturno-prosvjetni sabor Hrvatske u svojoj je biblioteci *Narodne nošnje Hrvatske* objavio novo kolo od pet naslova. To su: **Ivica Šestan**: *Narodna nošnja Vinkovačkog kraja - Otok*, 1987, 126 str., 46 fotografija, 11 tabli; **Gordana Matunci**: *Narodna nošnja Bilogore - Veliko Trojstvo*, 1988, 98 str., 37 fotografija, 5 tabli; **Nada Gjetvaj**: *Narodna nošnja Banije - Luščani*, 1988, 106 str., 37

fotografija, 6 tabli; **Jelena Gamulin**: *Narodna nošnja Vrlike*, 1988, 122 str., 53 fotografije, 10 tabli; **Ilda Vidović-Begonja**: *Narodna nošnja Splita*, 1988, 106 str., 41 fotografija, 14 tabli.

Zacijelo je našim čitaocima iz prikaza u ranijim godištima *Narodne umjetnosti* već poznato da je riječ o ediciji priručnika za rekonstrukciju nošnje, tipskom serijalnom izdanju, namijenjenom u prvom redu folklornim sekcijama kulturno-umjetničkih društava. No, osim praktične namjene začetnici tog opsežno zamišljenog projekta, imali su na umu i dalekosežnije ciljeve. Prema riječima Vladimira Salopeka, urednika edicije, jedan je cilj da se "... dobro poznate nošnje znanstveno odredi u vremenu i prostoru, u njihovoj tradicijskoj funkciji i da ih se kulturno-povijesno valorizira. Drugi je cilj - ističe Salopek - da se narodne nošnje pojedinih krajeva, o kojima nema dovoljno podataka, znanstveno istraže, rekonstruiraju i revitaliziraju barem u funkciji scenske prezentacije".

Pet novih svezaka iz raznih krajeva s područja Hrvatske zaista potvrđuju uredničke zahtjeve; u nekima je od njih elaboriran već dobro poznati modalitet nošnje, poput Vrlike ili Otoka, dok drugi predstavljaju ishod suvremenih istraživanja dosad manje poznatih modaliteta, kao što su Luščani ili Veliko Trojstvo. Obradom, pak, nošnje Splita učinjen je iskorak iz prijašnjeg tematskog okvira; dosadašnje ograničenje na odijevanje u seoskim sredinama proširuje se sada i na gradske.

Svi su se autori pridržavali zadanog obrasca edicije, koji je čini jednoobraznom i prepoznatljivom. U uvodnom su dijelu svake od knjiga naznačene kulturnopovijesne odrednice dotične sredine, opisana je domaća izrada tekstila i navedene su opće značajke tradicijskoga odijevanja. Središnji dio čini podroban opis svih sastavnih dijelova odjeće i nakita za oba spola, te frizure i oglavlja u žena. Njemu slijedi opis načina i redosljeda oblačenja, a zatim upute - posve određene i suvremenim mogućnostima primjerene - za rekonstrukciju svih odjevnih sastavina. Na kraju su i preporuke za održavanje te ispravnu pohranu odjeće. Tekstovni je dio upotpunjen crnobijelim i fotografijama u boji koje zorno ilustriraju, kako odjevni izgled u totalu, tako i pojedinačne sastavine te ukrasne detalje na njima. Tu su i veoma korisne table s crtežima krojeva te redosljedom odijevanja. Sitnijim je slogom otisnut cjelokupni tekst i na engleskom, francuskom te njemačkom.

Ohrabren dobrim rezultatima spomenutog projekta, a vođen ambicioznim ciljem da stvori svojevrstu enciklopediju neobično raznovrsnog i kompleksnog tradicijskog odijevanja, kakvo je bilo uobičajeno na našem tlu, isti je izdavač usporedo pokrenuo i drugi projekt, oživotvoren u biblioteci *Narodne nošnje Jugoslavije*. Knjige iz ove edicije obradom su građe i načinom ilustriranja istovjetno onima iz biblioteke o nošnji u Hrvatskoj, te su sastavljene prema već spomenutom obrascu. U dvije protekle godine objavljeno je osam knjiga, od kojih dvije obrađuju lokalitete iz Bosne, jedna je iz uže Srbije i jedna iz Vojvodine, dvije su s Kosova, jedna je iz Slovenije, a u tom je kolu i jedna knjiga s područja Hrvatske. Evo i naslova: **Ljiljana Beljkašić-Hadžidedić**: *Gradska muslimanska tradicijska nošnja u Sarajevu*, 1987, 121 str., 25 fotografija, 6 tabli; **ista autorica**: *Hrvatska nošnja u okolici Tešnja*, 1988, 142 str., 30 fotografija, 7 tabli; **Mirjana Prošić-Dvornić**: *Narodna nošnja Šumadije*, 1989, 202 str., 76